

กระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง

Molum Transmission Process by Bouphan Daakanong

อนุสรณ์ อนันตภูมิ¹ เจริญชัย ชนไพโรจน์² สุภณ สมจิตศรีปัญญา³

Anusorn Anantapoom¹ Jarernchai Chonpairot² Supon Sonjitsripanya³

¹นิสิตระดับปริญญาโท สาขาคณะครุศึกษา คณะครุศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, Email:

²อาจารย์ประจำคณะครุศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

³อาจารย์ประจำคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ : ศิลปะการแสดงหมอลำ แสดงถึงอัตลักษณ์ประจำชนชาวอีสาน เป็นสิ่งแสดงถึงศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีถือปฏิบัติ ตลอดจนวิถีชีวิต และหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง ถือเป็นผู้ที่มีความเป็นหนึ่งในด้านหมอลำ การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ 1) เพื่อศึกษาประวัติของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำบัวผันดาวคะนอง 3) กระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผันดาวคะนอง รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานสนามช่วงเดือนพฤศจิกายน 2555 ถึง เดือนตุลาคม 2556 ใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต ผลการวิจัยพบว่าจุดมุ่งหมายข้อ 1 ประวัติของของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง เริ่มต้นจากหมอลำบัวผัน ดาวคะนองเป็นเพียงเด็กสาวชาวบ้านธรรมดาที่ครอบครัวมีอาชีพทำไร่ไถนา หมอลำบัวผัน ดาวคะนองช่วยเหลือครอบครัวด้วยการ ตักน้ำทำไร่ ทำนา เลี้ยงควายการมาเป็นหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง ได้รับแรงบันดาลใจจากการได้ฟังกลอนลำของเพื่อนที่กำลังฝึกท่องกลอนลำ จากนั้นหมอลำบัวผัน ดาวคะนองได้ไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์และเรียนลำกับอาจารย์จันทร์หอม อามาตย์บัณฑิต จนสำเร็จออกรับงานแสดงและมีชื่อเสียง มีผู้มาขอเป็นลูกศิษย์เพื่อเรียนลำจุดมุ่งหมายข้อ 2 องค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำบัวผันดาว คะนอง องค์ประกอบด้วยกลอนลำ ผู้แต่งกลอนลำ ท่าทางในการแสดง ความสามารถในการสื่ออารมณ์ ผู้แสดง มีเสียงดี หมอแคนเป็นผู้มีความชำนาญในการเป่าท่วงทำนองลำจึงหว่าต่าง ๆ ลำดับในการแสดง ประกอบด้วยไหว้ครู ประภาศรัทธา ถามข่าวบ้าน ปรัชชาการลำ ลำลา จุดมุ่งหมายข้อ 3 กระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง เริ่มโดย กระบวนการรับลูกศิษย์และทดสอบความสามารถเบื้องต้น กระบวนการท่องจำกลอน กระบวนการฝึกเอื้อนเสียงโอละนอ กระบวนการฝึกท่วงทำนอง กระบวนการฝึกท่าทางลีลา การยกอ้อยยอครู กระบวนการฝึกแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

คำสำคัญ: กระบวนการ, วิชาหมอลำ, บัวผัน, ดาวคะนอง

Abstract : This thesis has objective for study in biography of Boupphan Daokanong, study in elements of Boupphan Daokanong Molum Performing Art and study in Molum transmission process by Boupphan Daokanong. Collected the data from documents and fieldwork. Begin study from November 2013 to October 2014. Research Instruments are Interview Form, Observation Form, The result of the research was found that ;

Boupphan Daokanong she would to study in Molum by inspiration from friend. Because her friend memorize a Molum verse. Boupphan Daokanong bring self to Molum study at Janhom Ammatbandit' home school for molum learning. Elements of Boupphan Daokanong Molum Performing Art prepare with Kind of Molum verse is Tuopai Melody (General Melody), Tongtin Melody (Local Melody), Substance Melody (Nueha melody). Molum composer has knowledge in Molum and E-sarn languages. Personality in Performance. Kaen Musician has skill to perform with Molum Singing. Grading the performance prepare with First is Teacher Respect (Wai Kroo), Second is Plublish (Prakard Sadtha), number Third Discussion (Tamkaoban), Fourth Perform consult (Pruksa Kanlum) and Fifth Farewell (Lumla). Molum Transmission Process by Boupphan Daokanong begin from admit the student. Memorize a Molum verse process. Oral mold process (Oh-La-Nor). Melody mold Process. Molum singing and Dancing process. Finished elements of molum performing Art and training about servile in the social with Molum singer. And last process is to practice to fix the facing problem from real performance in Molum performance.

Keywords : Transmission, Process, Molum, Boupphan, Daokanong.

บทนำ

หมอลำเป็นศิลปะการแสดงที่มีความโดดเด่น ในแบบฉบับของคนอีสาน และคนอีสานก็นิยมชมชอบเป็นอย่างมากเพราะเป็นความสามารถของผู้แสดงที่จะต้องมีความไพเราะ โต้ตอบกับคู่ร้องของตนในขณะที่ทำการแสดง พร้อมทั้งยังมีความไพเราะ และยังมีการพูดเย้าหยอไปถึงผู้ชม เพื่อให้ผู้ชมมีความรู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการแสดงหมอลำนั้น ๆ ด้วย จึงทำให้ศิลปะการแสดงหมอลำมีความสนุกสนาน เป็นการแสดงที่ให้ความบันเทิง ผ่อนคลายความตรึงเครียดของคน

สังคม ให้การศึกษา ให้ความรู้ ให้แง่คิดศีลธรรมจรรยาแก่ประชาชน การนำเสนอหาวรรณกรรมท้องถิ่นมาแสดงหมอลำ โดยมีศิลปินหมอลำเป็นผู้อนุรักษ์และสืบทอดศิลปะพื้นบ้าน นับได้ว่าหมอลำเป็นสิ่งที่บ่งบอกวัฒนธรรมของชาวอีสานที่สะท้อนภาพของสังคม และยังเป็นความบันเทิงในเชิงธุรกิจอีกด้วย (พรชัย เขียวสาคุ 2536 : 4)

วัฒนธรรมมีการสะสมขึ้นเป็นมรดกของสังคม มีการปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม และมีการถ่ายทอดต่อไปยังคนรุ่นใหม่ ผู้ที่เกิดมาในสังคมใดก็จะได้รับมรดกของสังคมนั้นโดยอัตโนมัติเป็นอันดับแรก ต่อมาจึงมีการปรับปรุงเพื่อเสริมเติมแต่งตามยุค ตามสมัยและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป (สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ 2533 : 43) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในอดีต โดยส่วนใหญ่พบได้ทั่วไป ยกตัวอย่างดังการถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในครอบครัว สอนลูกผู้ชายเรื่องการล่าสัตว์ การทำไร่ ไถนา สอนลูกผู้หญิงเรื่องการหุงหาอาหาร การบ้าน การเรือน ลูกคนโตเลี้ยงผู้เป็นน้อง ดูแลน้อง ๆ แทนพ่อแม่ ตลอดจนงานอื่น ๆ ที่ลูกหลานจะได้รับการถ่ายทอดจากพ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย และญาติพี่น้อง รวมถึงคนใกล้ชิดด้วย โดยวิธีการเรียนและถ่ายทอดแบบฝึกปฏิบัติกับครู คือการนำลูก ๆ ปฏิบัติ โดยมีพ่อแม่เป็นครู กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของสมาชิกในชุมชน จึงเป็นกระบวนการที่ผ่านการปฏิบัติที่เป็นสำคัญ และสิ่งที่เรียนรู้คือ วิชาการต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต กระบวนการถ่ายทอดของหมอลำเป็นกระบวนการถ่ายทอดแบบฝึกปฏิบัติกับครู สถานที่ที่ใช้สำหรับการถ่ายทอดนั้น ส่วนใหญ่เป็นบ้านของครูผู้ถ่ายทอด โดยลูกศิษย์ผู้ที่จะรับการถ่ายทอดต้องมาอาศัย อยู่กินกับครอบครัวของผู้เป็นครู เหมือนดังสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัวของครู หรือเป็นดังลูกคนหนึ่งการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะนี้ตามภาษาอีสานว่า “อยู่นานากับ” การที่ลูกศิษย์ได้มาอยู่มากินมาอาศัยกับครู ก็ได้เป็นมาเรียนวิชาหมอลำเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังต้องช่วยทำไร่ทำนา หุงหาอาหาร งานบ้านงานเรือนต่าง ๆ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระด้วย ทำให้ครูได้มีโอกาสอบรมสั่งสอนปลูกฝังคุณธรรมและฝึกฝนความอดทนไปในตัวด้วย ส่วนระยะเวลาในการถ่ายทอดจนสำเร็จวิชาหมอลำนั้นก็แล้วแต่ความสามารถของลูกศิษย์แต่ละคนที่มีความสามารถเข้าใจและเรียนรู้ได้ช้าเร็วเพียงใด บางคนอาจใช้เวลาไม่กี่เดือน แต่บางคนอาจเป็นปี หรือบางคนก็สนใจมากอยากเรียนรู้ทุกอย่างที่ครูจะถ่ายทอดให้ได้ หรือบางคนก็มีความอดทนน้อยก็ถอดใจกลับบ้านไปก่อนซึ่งการถ่ายทอดอย่างนี้ทำให้ลูกศิษย์ได้รับการถ่ายทอดอย่างค่อยเป็นค่อยไปเป็นประโยชน์แก่ผู้รับการถ่ายทอดในเรื่องรายละเอียดต่าง ๆ ของวิชาหมอลำได้มากยิ่งขึ้น รวมถึงได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์ต่าง ๆ จากการเข้าไปใช้ชีวิตกินอยู่ร่วมกับครูผู้ถ่ายทอดวิชาอีกด้วย กระบวนการถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านศิลปะการแสดงหมอลำนั้น ครูผู้ถ่ายทอดที่มีประสบการณ์

และมีความเชี่ยวชาญถือเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญโดยทุกวันนี้ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านศิลปะการแสดงหมอลำต่างก็เป็นผู้อาวุโสและเป็นครูหมอลำกันโดยส่วนใหญ่และวิธีการถ่ายทอดก็เปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการพัฒนาในด้านของการคมนาคม การสื่อสาร ตลอดจนการเข้ามาของวัฒนธรรมต่างชาติ กระบวนการถ่ายทอดก็มีการปรับตัวให้เข้าสู่สังคมสมัยใหม่โดยการนำประโยชน์ของสังคมสมัยใหม่นี้ มาช่วยให้กระบวนการถ่ายทอดได้รวดเร็วขึ้นเข้าถึงผู้ถ่ายทอดหลายกลุ่มขึ้น หรือแม้แต่ศิลปะการแสดงหมอลำทุกวันนี้ก็มีการนำมาประกอบการในเชิงธุรกิจกันแล้ว ไม่ต่างอะไรกับคนรุ่นหลังของคนอีสานที่หันมาให้ความสำคัญการเรียนและเล่นเครื่องดนตรีสากลตามกระแสของวัฒนธรรมต่างชาติ แต่ด้วยธุรกิจความบันเทิงด้านการแสดงหมอลำที่ทำให้หมอลำยังคงเอาตัวรอดในกระแสวัฒนธรรมต่างชาติได้นั้นยังมีผลทำให้เด็กรุ่นหลังได้มีความสนใจในดนตรีหมอลำ และทำการประยุกต์การบรรเลงเครื่องดนตรีสากลให้เข้ากับบทเพลงของหมอลำได้อย่างลงตัวและไพเราะ ทำให้ธุรกิจด้านนี้เจริญเติบโตในกระแสสังคมสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี

หมอลำบัวผัน ดาวคะนอง เป็นครูหมอลำในจังหวัดมหาสารคาม ได้รับรางวัลผู้มีผลงานดีเด่นจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม เมื่อสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม จัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีจุดประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมอีสาน หมอลำบัวผัน ดาวคะนอง จะได้เป็นตัวแทนของผู้อาวุโสในเรื่องศิลปะการแสดงหมอลำ ในชีวิตส่วนตัวมีผลงานการฝึกสอนลูกศิษย์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน จำนวนหลายรุ่น ลูกศิษย์ล้วนเป็นผู้เริ่มมีชื่อเสียงทางการแสดงหมอลำ เช่น ภัสรา ดาวคะนอง หมอลำสาวิตรีดาวคะนอง เป็นต้น แนวโน้มจะมีลูกศิษย์เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ลูกศิษย์ต่างให้ความเคารพและเชื่อมั่นในกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผันดาวคะนอง อย่างมาก

จากการที่หมอลำบัวผันดาวคะนองได้ถ่ายทอดกระบวนการสอนแก่ลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก และลูกศิษย์เริ่มมีชื่อเสียงและมีลูกศิษย์ไปศึกษาเล่าเรียนหมอลำอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผันดาวคะนอง ว่ามีกระบวนการถ่ายทอดอย่างไรเพื่อเป็นการสืบทอดและอนุรักษ์ศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง
3. กระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผันดาวคะนอง

คำถามการวิจัย

1. ประวัติของหมอลำบัวผัน ดาวคะนองเป็นอย่างไร
2. หมอลำบัวผัน ดาวคะนอง มีองค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำกลอนอย่างไร
3. หมอลำบัวผัน ดาวคะนองมีกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำอย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทราบถึงประวัติของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง
2. ทราบถึงองค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง
3. ทราบถึงกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง

วิธีดำเนินการวิจัย

การทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำราและเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนองโดยใช้กรอบแนวคิด และทฤษฎีในการวิจัยครั้งนี้เก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสำรวจ (Survey) การสังเกต (Observation) และการสัมภาษณ์ (Interview) เจาะลึกจดบันทึกเสร็จแล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ซึ่งมีขอบเขตและขั้นตอนวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย
 - 1.1 เนื้อหา
 - 1.2 วิธีการวิจัย
 - 1.3 ระยะเวลา
 - 1.4 บริบทพื้นที่ในการวิจัย
 - 1.5 บุคลากรผู้ให้ข้อมูล
2. วิธีการดำเนินการวิจัย
 - 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.2 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.3 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาของ การวิจัย ไว้ดังต่อไปนี้

1. เนื้อหา

- 1.1 เพื่อศึกษาประวัติของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง
- 1.2 เพื่อศึกษาองค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง
- 1.3 เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง

2. วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) เก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม (Field Study) โดยการสำรวจ (Survey) การสังเกต (Observation) และการสัมภาษณ์ (Interview) นำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำเสนอในแบบพรรณนาวิเคราะห์

3. ระยะเวลา

การศึกษาระบบการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง ผู้วิจัยศึกษาภาคสนามในช่วง เดือนพฤษภาคม 2555 ถึง เดือนพฤษภาคม 2556

4. พื้นที่ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ที่ทำการวิจัย คือ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานที่ใช้ถ่ายทอดความรู้ไปยังผู้รับการถ่ายทอดของ หมอลำบัวผัน ดาวคะนอง

5. บุคลากรผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มบุคลากรผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงเจาะลึก จากสถานที่ใช้ถ่ายทอดความรู้ไปยังผู้รับการถ่ายทอดของหมอลำบัวผัน ดาวคะนองแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 กลุ่มผู้รู้ (Key Informants)

- 1) นายไพบุลย์ ผิวโธสง (เลขาธิการชมรมหมอลำมหาสารคาม)
- 2) นายคำพา ศรีโสดา (ผู้มีความสามารถในการแต่งกลอนลำ คำผญา)
- 3) นางบัวผัน จักรพิมพ์ (หมอลำบัวผัน ดาวคะนอง)

5.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants)

- 1) หมอลำภัสรา ดาวคะนอง (ลูกศิษย์ของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง)
- 2) หมอลำเสาวภา ดาวคะนอง (ลูกศิษย์ของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง)
- 3) หมอลำอมร ภูภาสี (ลูกศิษย์ของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง)
- 4) หมอลำทองแหวน แดนนาภา (ลูกศิษย์ของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง)
- 5) หมอลำยวนใจ ดาวคะนอง (ลูกศิษย์ของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง)

5.3 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informants)

- 1) นายอาภากร จักรพิมพ์ (คู่สมรสของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง)
- 2) นายชนวรราช จักรพิมพ์ (บุตรชายของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง)
- 3) นายชนกิก จักรพิมพ์ (บุตรชายของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง)

วิธีการดำเนินการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อวิจัยกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ดังนี้

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 เก็บรวบรวมข้อมูลจากตำรา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการสืบทอดและอนุรักษ์ด้านหมอลำการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวกับพื้นที่ของการทำวิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดและอนุรักษ์ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์อีสานตลอดจนศึกษาเอกสารและแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้แก่

- 1) เอกสารที่เกี่ยวกับองค์ความรู้เกี่ยวกับหมอลำ
- 2) เอกสารที่เกี่ยวกับองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้
- 3) เอกสารที่เกี่ยวกับองค์ความรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้
- 4) เอกสารที่เกี่ยวกับบริบทพื้นที่วิจัย
- 5) เอกสารที่เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี
- 6) เอกสารที่เกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Studies) ผู้วิจัยได้ใช้วิธี สํารวจ (Survey) สังเกต (Observation) และสัมภาษณ์ (Interview) เพื่อที่จะได้ซึ่งข้อมูลที่สมบูรณ์ตรงกับข้อเท็จจริงมากขึ้นดังนี้

1) การสำรวจ (Survey) โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นโดยใช้แบบสำรวจแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการจากบุคคลทั่วไปทั้งภายในพื้นที่กำหนดการวิจัย

2) การสังเกต (Observation) แบ่งออกเป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non – Participant Observation)

2.1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดย ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาพื้นที่ทำการวิจัยร่วมกิจกรรมสืบทอดและอนุรักษ์กระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนองเพื่อสังเกตซักถามข้อมูลต่าง ๆ

2.2) สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non – Participant Observation) โดยผู้วิจัยได้สังเกตกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนองไม่ได้ร่วมลงมือปฏิบัติจริงกับกลุ่มการเรียนรู้

3) การสัมภาษณ์ (Interview) แบ่งออกเป็น 2 อย่างสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Interview) และสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interviews)

3.1) สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Interview) โดยผู้วิจัยสัมภาษณ์ตามแนวทางแบบสัมภาษณ์โดยสัมภาษณ์บุคคลากรผู้ให้ข้อมูลหลักสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง

3.2) สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) โดยสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบเพื่อจับประเด็นแล้วนำมาตีความโดยใช้ทฤษฎีและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (IN – depth Interview) จากผู้นำทางด้านวัฒนธรรม ประชากรในพื้นที่เพื่อหาคำตอบในกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง

2. การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 การจัดทำข้อมูลผู้วิจัยดำเนินการนำข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาเอกสารและข้อมูลจากภาคสนามโดยแยกตามความมุ่งหมายของการวิจัยมาจัดกระทำดังต่อไปนี้

1) นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารต่าง ๆ มาศึกษาอย่างละเอียดพร้อมทั้งจัดระบบหมวดหมู่ตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่กำหนดไว้

2) ทำข้อมูลจากภาคสนามที่เก็บรวบรวมได้จากการสำรวจเบื้องต้น การสังเกต การสัมภาษณ์ซึ่งได้จดบันทึกไว้และนำแถบบันทึกเสียงมาถอดความแยกประเภทจัดหมวดหมู่และสรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่ทำการศึกษาวิจัย

3) นำข้อมูลได้จากเอกสารและข้อมูลภาคสนามมาตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ ซึ่งในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผู้วิจัยใช้วิธีตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยวิธี Investigator Triangulation คือการนำข้อมูลไปให้ผู้รู้ข้อมูลอ่านหรือกลับไปสอบถามผู้ให้ข้อมูลซ้ำอีกเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงและใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) ของ Denzin (1970) คือการแสวงหาความเชื่อถือของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกันคือการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) คือการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยไดมานั้นถูกต้องหรือไม่วิธีตรวจสอบคือการสอบถามแหล่งข้อมูลแหล่งที่มาพิจารณาในการตรวจสอบได้แก่แหล่งเวลาแหล่งสถานที่และแหล่งบุคคล แหล่งเวลาหมายถึงว่าถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่แหล่งสถานที่หมายถึงถ้าข้อมูล

ต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่แหล่งบุคคลหมายถึงว่าถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Instigator's Triangulation) คือ การตรวจสอบว่าผู้วิจัยแต่ละคนจะได้ข้อมูลต่างกันอย่างใดโดยเปลี่ยนผู้สังเกตแทนที่จะใช้ผู้วิจัยคนเดียวกันสังเกตโดยตลอดในกรณีที่ไม่แน่ใจในคุณภาพของผู้รวบรวมข้อมูลภาคสนามการตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory Triangulation) คือการตรวจสอบว่าถ้าผู้วิจัยแนวคิดทฤษฎีที่แตกต่างไปจากเดิมจะทำให้ตีความข้อมูลแตกต่างกันมากน้อยเพียงใดการตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันและใช้วิธีการสังเกตควบคู่กับการซักถามพร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย

2.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสังเกตสัมภาษณ์มาทำการวิเคราะห์โดยมีขั้นตอนดังนี้

- 1) ตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับคืนมาและข้อมูลที่สัมภาษณ์จากการสัมภาษณ์
- 2) นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่เพื่อให้ง่ายต่อการวิเคราะห์ข้อมูล
- 3) สรุปและวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละกลุ่มจากเครื่องมือ
- 4) นำข้อมูลที่ได้จากเอกสาร และการสัมภาษณ์แต่ละกลุ่มมาเรียบเรียงตาม

ความมุ่งหมายเชิงพรรณนาวิเคราะห์

2.3 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยเรียบเรียงผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายที่กำหนดโดยใช้การนำเสนอในลักษณะเชิงพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผล

1. ในวัยเด็กของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง ต้องช่วยครอบครัวดำข้าวตักน้ำ หาบพินเลี้ยงน้อง และนั่งข้าวทำกับข้าว ซึ่งเป็นงานบ้านที่ต้องทำเป็นประจำ บัวผันเองก็ต้องทิ้งความฝันว่าอยากศึกษาต่อในระดับสูง แล้วมาช่วยพ่อแม่หารายได้เสริมให้กับครอบครัวเพื่อส่งเสียทุนการศึกษาแก่พี่ชายคนโต จุดเริ่มต้นการเป็นหมอลำของบัวผันนั้นมาจากการได้ยินเสียงท่องกลอนลำของลูกสาวหมอลำสุตถนอม โพธิ์สี จนได้ไปเรียนลำกับหมอลำจันทร์หอม อามาตย์ บัณฑิตและฝึกฝนจนเป็นหมอลำที่เป็นที่รู้จัก และมีลูกศิษย์มากมาย หมอลำบัวผัน ดาวคะนอง หรือ บัวผัน ทองเจริญ เกิดเมื่อวันที่ 27 เดือน กันยายน พ.ศ. 2498 ภูมิลำเนาเดิม บ้านเลขที่

76 หมู่ 5 บ้านชี ต.เขว้าใหญ่ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม มีพี่น้องร่วมบิดามารดาทั้งหมด 7 คน (หมอลำบัวผัน ดาวคะนองเป็นบุตรคนที่ 3 ปัจจุบันสมรสกับนายอาภากร จักรพิมพ์ ครองเรือน ยึดตาม “ฮิตสิบสอง คองสิบสี่” และดูแลครอบครัวตามแนวทางพระพุทธศาสนา)

2. องค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำบัวผัน ดาวคะนองพบว่า องค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง ประกอบด้วย ด้านกลอนลำ บรรยายเรื่องราว อารมณ์ ความรู้สึก เนื้อหาของกลอนที่ถ่ายทอดให้ผู้ชม ในด้านกลอนลำทางธรรม คือกลอนลำที่เกี่ยวกับหลักธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนา ด้านท่าทางในการแสดง ที่หมายถึงบุคลิก การพ้อง ที่ส่งเสริมการสื่ออารมณ์การแสดงหมอลำ ด้านผู้แสดง หมอลำกลอนเป็นผู้ที่มีน้ำเสียงไพเราะ บุคลิกดี หมอแคน เป็นผู้มีความสมบัติเป่าแคน ได้อย่างไพเราะและเป่าแคนเข้ากับการลำกลอนได้เป็นอย่างดีด้านเครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดง แคน มีแยกเป็น แคนหก แคนเจ็ด แคนแปด แคนเก้า ด้านลำดับในการแสดง เรียกเป็นยก ยกแรก ไหว้ครู เป็นกลอนลำที่เป็นการสื่อถึงบุญคุณ ครูบาอาจารย์ที่ได้สอนสั่ง ยกสองประกาศศรัทธา เป็นกลอนลำที่ใช้บอกกล่าวผู้ชมให้ทราบถึงจุดประสงค์ที่ได้มาทำการแสดงลำกลอนในครั้งนี้ ยกสามถามข่าวบ้าน เป็นกลอนลำที่ให้หมอลำได้แนะนำตัว ชื่อเสียงเรียงนามของหมอลำ จนไปถึงได้ถามสารทุกข์สุกดิบผู้ชมด้วย ยกสี่ปรึกษาการลำ เป็นกลอนที่ใช้บอกกล่าวผู้ชมว่า หมอลำจะทำการแสดงกลอนลำประเภทไหน เรื่องราวของอะไรในครั้งนี้นี้ ยกห้าลำลา เป็นกลอนลำที่ใช้แสดงในช่วงท้ายการแสดง เพื่อเป็นการบอกกล่าวว่าจะสิ้นสุดการแสดงลำกลอนแล้ว

3. ตามความมุ่งหมายของการวิจัยเพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของ หมอลำบัวผัน ดาวคะนองพบว่า กระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง มีกระบวนการดังต่อไปนี้ การรับลูกศิษย์และทดสอบความสามารถเบื้องต้น โดยให้ลูกศิษย์ ฝึกกลอนไหว้ครูเพื่อทดสอบความสามารถในการเรียนลำ การท่องจำกลอนลำ เป็นกระบวนการ ที่จะให้เริ่มเรียนลำหลังจากที่เห็นว่ามีความสามารถที่จะเรียนลำได้หมอลำบัวผันก็จะให้เริ่มท่อง กลอนลำอื่นที่ยากกว่าเข้าไป การฝึกเอื้อนเสียงโอะละนอ เป็นกระบวนการฝึกเทียบเสียงของตน ให้เข้ากับเสียงแคน การฝึกท่าทางและลีลา เป็นการฝึกการพ้องและบุคลิกในการแสดง การยกอ้อยอคร เป็นการฝึกการสร้างขวัญและกำลังใจและถือว่าสำเร็จในกระบวนการฝึกเป็นหมอลำ กระบวนการที่ผ่านมา การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า หมอลำบัวผัน นำลูกศิษย์ขึ้นแสดงงานแสดงจริงและ ให้คำแนะนำต่าง ๆ เกี่ยวกับการแสดง

อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่องกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง ผลของการวิจัยอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ประวัติของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง พบว่า หมอลำบัวผัน ดาวคะนองมีประวัติในช่วงเวลาในวัยเยาว์เป็นเพียงเด็กชนบทยากจนคนหนึ่ง ที่ต้องช่วยพ่อแม่เลี้ยงควาย ทำงานบ้าน ทำไร่ทำนา ครอบครัวยากจนไม่สามารถส่งให้เรียนสูง ๆ ได้ จึงส่งเสริมให้เรียนเป็นหมอลำ ครอบครัวยากจนของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง ในหมู่บ้านมีหมอลำที่มีชื่อเสียง และเป็นช่วงที่หมอลำกลอนได้รับความนิยมมาก ประจวบเหมาะกับหมอลำบัวผัน ดาวคะนองมีความจำดี สามารถจดจำกลอนลำได้อย่างรวดเร็ว เกิดเป็นแรงบันดาลใจและหันเหตนเอง พิสูจน์จนได้ฝึกฝนตนเองเพื่อมาเป็นหมอลำที่มีชื่อเสียง ปัจจุบันเป็นครูหมอลำที่มีผลงานดีเด่น โดยทั้งหมดนี้เกิดจากสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่หมอลำบัวผัน ดาวคะนองอาศัยอยู่ เป็นชุมชนที่เต็มไปด้วยศิลปินหมอลำ ลูกหลานของศิลปินหมอลำ การได้ยินได้ฟังเสียงหมอลำเสียงแคน สอดคล้องตามทฤษฎีของกัทธรี (Guthrie, E. R. 1959 หน้า 265) มีหลักการว่า การเรียนรู้เกิดจากการกระทำคือมีความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองที่เข้าคู่กันได้ ในลักษณะที่มีการกระทำหรือสัมผัสไม่น้อยกว่าหนึ่งครั้ง (One-Trial Learning) ก็เกิดการเรียนรู้ได้ และสอดคล้องตามจุดเน้นสำนักพฤติกรรมนิยม ของ Baroque & Melo (2004 หน้า 346) กล่าวว่า พฤติกรรมของคนเราจะเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมหรือสิ่งเร้าที่ถูกสร้างขึ้น หรือที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ

2. องค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำบัวผัน ดาวคะนองพบว่า องค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำบัวผัน ดาวคะนองนั้นถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลทำให้การแสดงหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนองมีความน่าสนใจ และสร้างความไพเราะ สนุกสนาน โศกเศร้า และให้สาระความรู้ ตามแต่ผู้ที่เป็นหมอลำจะใส่รายละเอียดขององค์ประกอบแต่ละด้านว่าจะเน้นให้รายละเอียดกับองค์ประกอบด้านใด หรือมีความเชี่ยวชาญพิเศษในด้านใดเพื่อสร้างอารมณ์ให้กับผู้ชมผู้ฟังการแสดงหมอลำกลอน แต่องค์ประกอบทั้งหมดนั้นกลับมีหัวใจอยู่ที่ผลลัพธ์ของการแสดงหมอลำกลอนก็คืออารมณ์และความรู้สึกของผู้ชมผู้ฟังการแสดงหมอลำกลอน เมื่อการแสดงหมอลำกลอนมีช่วงเนื้อหาที่มีการเล่าถึงความโศกเศร้า หมอลำก็จะให้รายละเอียดกับการแสดงสีหน้า สายตา นอกเหนือจากการองค์ประกอบด้านอื่น ๆ เพื่อสื่ออารมณ์โศกเศร้า หดหู่ใจ ผ่านทางใบหน้า เมื่อการแสดงหมอลำกลอนในช่วงที่มีเนื้อหาเล่าถึงความสนุกสนาน หมอลำมีการให้รายละเอียดในเรื่องการใช้

คำพูดคำกลอนประกอบกับการลำเพื่อปลุกอารมณ์ความสนุกสนานท่าทางในการแสดงที่บ่งบอกอารมณ์ถึงความสนุกสนานเบิกบานใจ ทำให้เกิดความอยากจะแสดงถึงความสุขความเบิกบานใจของผู้ชมผู้ฟังร่วมกับหมอลำ เมื่อการแสดงหมอลำกลอนในช่วงที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับธรรมและสาระความรู้ต่าง ๆ องค์ประกอบการแสดงก็จะให้รายละเอียดที่เนื้อหาในกลอนลำและท่าทางในการแสดงที่เรียบง่าย เพื่อให้ผู้ชมผู้ฟังได้สาระความรู้เป็นหลัก ดังนั้นในเรื่องการจัดองค์ประกอบของศิลปะการแสดงหมอลำกลอนนั้นสอดคล้องตามทฤษฎีสุนทรียภาพ Aesthetics Theory หรือ Rasa Theory (Venkataraman, Kalpakam 2003 : 183) กล่าวว่า สุนทรียภาพหรือระสฤษฎีการสร้างสรรคขึ้นจากภาวะ คือการแสดงออกด้วยท่าทางและสีหน้าของผู้แสดง

3. กระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนองพบว่ากระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนองเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่เน้นให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ปฏิบัติจริง ด้วยการเลียนแบบจากผู้ถ่ายทอด โดยผู้ถ่ายทอดเป็นผู้สาธิต แต่กระบวนการถ่ายทอดนั้นมีขั้นตอนที่เริ่มจากการฝึกฝนในเรื่องที่ง่ายที่สุดคือการท่องจำกลอนซึ่งใช้เพียงความจำเพียงอย่างเดียวในการจดจำคำกลอนในตัวกลอนลำให้ได้ก่อนและฝึกกลอนลำที่ง่ายที่สุดก่อนคือกลอนลำไหว้ครู แต่ถึงจะเป็นเรื่องที่ง่ายที่สุดกลับเป็นบททดสอบแรกที่จะเป็นตัวค้นความสามารถพิเศษของตัวผู้รับการถ่ายทอดออกมา ผลของการทดสอบด้วยบทเรียนแรกนี้จะทำให้ทราบว่าผู้รับการถ่ายทอดควรด้อยในเรื่องใดควรเพิ่มเติมฝึกฝนด้านใดเป็นพิเศษและเจาะถึงรายละเอียดว่าผู้รับการถ่ายทอดด้อยในรายละเอียดส่วนใดด้วย เช่น การพูด การออกเสียง โดยธรรมชาติของผู้รับการถ่ายทอดสามารถทำได้ดีหรือไม่อย่างไร ลักษณะการใช้กลไกของปากเพื่อทำให้เกิดเสียงนั้นจะสามารถทำให้เกิดการควบคุมเสียงเพื่อการร้องหมอลำได้หรือไม่อย่างไร เป็นต้น แล้วจึงนำข้อบกพร่องเหล่านั้นมาปรึกษาเพื่อหาทางแก้ไขข้อบกพร่องนั้นหรือสามารถแก้ไขได้หรือไม่ ซึ่งธรรมชาติทางสรีระแต่ละคนนั้นแตกต่างกันออกไปทำให้ความสามารถเรื่องการควบคุมการพูดการออกเสียง ค่อนข้างเป็นความสามารถเฉพาะบุคคล

หลังจากที่ผู้รับการถ่ายทอดสามารถจดจำกลอนลำได้และการออกเสียงที่ชัดเจนถูกต้องแล้วให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ฝึกกลอนไหว้ครูแบบใส่ทำนองพร้อมกับเสียงแคน ผู้ถ่ายทอดก็จะได้วัดผลการของการทดสอบคุณสมบัติเบื้องต้นเกี่ยวกับความสามารถในการรับการถ่ายทอดวิชาหมอลำของผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งกระบวนการทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นเพียงการทดสอบคุณสมบัติเบื้องต้นเท่านั้น เมื่อผลการทดสอบทำให้เห็นสมควรว่าเหมาะสมที่เข้าสู่กระบวนการต่อไปก็จะให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เข้าสู่กระบวนการที่ยากขึ้นอีกคือการท่องกลอนลำ กลอนต่อไปตามยกการแสดง

คือ กลอนลำประกาศศรัทธา ผู้รับการถ่ายทอดฝึกท่องกลอนที่มีเนื้อหาของกลอนที่แตกต่างออกไปจากกลอนไหว้ครู แต่เทคนิคในการท่องกลอนลำนั้น เป็นหลักการท่องที่ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดรู้จักการใส่ใจในรายละเอียด การออกเสียงคำแต่ละคำในกลอนกลอนลำนั้นสำคัญ เพราะภาษาที่ใช้ในกลอนลำนั้นเป็นภาษาอีสาน ที่คำบางคำอาจถูกกลืนหรือถูกกลืนไปกับภาษากลาง ต้องอาศัยความเป็นผู้เชี่ยวชาญในภาษาอีสานของผู้ถ่ายทอด ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการออกเสียงที่ถูกต้องของคำกลอนในกลอนลำ และเมื่อผู้รับการถ่ายทอดฝึกท่องกลอนจนคล่องสามารถจดจำคำกลอนในกลอนลำได้อย่างแม่นยำและออกเสียงได้อย่างถูกต้องตามการออกเสียงในภาษาอีสาน ผู้รับการถ่ายทอดนี้เองจะกลายเป็นผู้ที่มีความรู้ในภาษาอีสาน เป็นผู้อนุรักษ์และสืบทอดคำอีสานโบราณไปโดยปริยาย เมื่อสำเร็จกระบวนการท่องกลอนลำแล้ว ต่อไปเป็นกระบวนการที่ยากขึ้นอีกคือการฝึกท่วงทำนอง ในกลอนลำประกาศศรัทธานั้นทำนองที่ใช้เป็นทำนองทางสั้น ผู้รับการถ่ายทอดจะได้ฟังการสาธิตการลำกลอนลำประกาศศรัทธาพร้อมทำนองทางสั้นพร้อมกับได้ให้หมอแคนมาช่วยเป็นผู้ฝึกการเข้าทำนองกับเสียง ในการฝึกเข้าทำนองทำนองกับแคนนั้น ในครั้งแรกจะได้ให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ทดลองลำใส่กับเสียงแคนในระดับเสียงต่าง ๆ เพื่อค้นหาระดับเสียงที่ผู้รับการถ่ายทอดสามารถลำได้อย่างไพเราะที่สุดจนได้ระดับเสียงประจำตัวของผู้รับการถ่ายทอด ในกระบวนการนี้ ผู้รับการถ่ายทอดมีโอกาสได้ฝึกท่วงทำนองต่าง ๆ ที่หลากหลายทำนอง ตามประเภทของกลอนลำ ผู้รับการถ่ายทอดจึงเป็นผู้ที่ได้สัมผัสกับท่วงทำนองต่าง ๆ ของกลอนลำ โดยเฉพาะกลอนลำของท้องถิ่นต่าง ๆ ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถแยกแยะทำนองจากท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ เมื่อผ่านกระบวนการฝึกท่วงทำนอง สิ่งที่สำคัญกับการลำคือการแสดงท่าทางประกอบการลำ ผู้ถ่ายทอดก็ได้ให้ความสำคัญกับการฝึกท่าทางประกอบการแสดง เพราะถือเป็นสิ่งที่บ่งบอกอารมณ์ของผู้แสดงหมอลำ ที่จะสื่ออารมณ์ของผู้แสดงในขณะนั้นไปยังผู้ชมได้ ไม่เพียงอาศัยเนื้อความในบทกลอนลำเปล่งเสียงไปยังผู้ชมเพียงอย่างเดียวแต่ต้องอาศัยบุคลิก ท่าทางการแสดงของผู้แสดงด้วย ผู้รับการถ่ายทอดต้องเป็นผู้ที่ต้องฝึกความสามารถในการแสดงอารมณ์เพื่อสื่อไปยังผู้ชมอีกด้วย โดยกระบวนการ ท่องจำกลอนลำ ฝึกท่วงทำนอง และฝึกท่าทางการแสดง จะถูกฝึกซ้ำวนเพียงสามกระบวนการนี้จนกว่ากลอนลำต่าง ๆ ที่ผู้ถ่ายทอดตั้งใจจะถ่ายทอดให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ทั้งหมด ซึ่งถือว่ากระบวนการสามกระบวนการนี้เป็นหัวใจของกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำทั้งหมด

เมื่อสิ้นสุดกระบวนการดังกล่าวแล้ว ก็ถือว่าสิ้นสุดกระบวนการที่ต้องถ่ายทอดกันด้วยวิธีสาธิตให้ดู ก็สู่กระบวนการฝึกการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ที่เน้นการฝึกประสบการณ์

เป็นหลัก ให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ประสบการณ์กับการแสดงจริงที่ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับการกระตุ้นการเรียนรู้จากการแสดงที่มีผู้ชมจริง ๆ โดยมีหมอลำรุ่นพี่ได้คอยให้คำแนะนำ ดังทั้งหมดที่กล่าวมา ผู้รับการถ่ายได้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดวิชาความรู้เกี่ยวกับการเป็นหมอลำที่ถ่ายทอดโดยหมอลำบัวผัน ดาวคะนองนั้น เริ่มด้วยกระบวนการที่ง่ายไปหายากตามลำดับ และเน้นที่การปฏิบัติจริงเป็นหลัก เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้สิ่งที่เกิดขึ้นจริงจากกระบวนการทุกกระบวนการถ่ายทอด สอดคล้องตามทฤษฎีของกัทธรี (Guthrie, E. R. 1959 : 385) มีหลักการว่า การเรียนรู้เกิดจากการกระทำ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับประวัติผลงานและองค์ประกอบการแสดงของหมอลำท่านอื่น ๆ
2. ควรมีการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำจากอดีต

จนปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

พรชัย เขียวสาคุ. ลำเพลินบ้านแพง ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. ปรียุณานิพนธ์ ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536.

Denzin, N.K. **The research act : A theoretical introduction to sociological methods.** Chicago: Aldine Publishing Company, 1970.

Guthrie, E. R., **Association by contiguity.** In Sigmund Koch (Ed.), **Psychology: A study of a science.** New York: McGraw-Hill(2), 1959.

Baruque, L. B., & Melo, R. N.. “Learning theory and instructional design using learning objects”. **Journal of Educational Multimedia and Hypermedia**, 13, 4 (2004): 343-370..

Venkataraman, Kalpakam. **Rasa in Indian Aesthetics : Interface of Literature and Sculture.** Doctor’ Thesis. Urbana University of Illinois Urbana-campaign, 2003.